

Araştırma-İnceleme

KÜLTÜREL UNSURLARIN ÇEVİRİSİ VE ÇEVİRİ STRATEJİLERİ¹

Seda TAŞ²

Öz: Çeviri kültürler arasındaki iletişimin sürdürülmesinde, diyalogun artırılmasında ve farklılıkların tanınmasında başat bir rol üstlenir. Metinlerin ayrılmaz parçaları olan kültürel unsurların çevirisi de benzer şekilde farklı kültür dünyalarının birbirlerine açılarak etkileşimde bulunmasına aracılık eder. Bu çalışmanın amacı Leon Sciaky'nin *Farewell to Salonica* adlı romanı ile erek metnini kültürel unsurların çevirisi için önerilen yöntemler aracılığıyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek çeviri stratejilerine yönelik tespitlerde bulunmaktır. Çalışmaya bütüncü olarak seçilen roman, çevirmenler Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin tarafından Türkçeye *Elveda Selanik* adıyla çevrilmiştir. *Elveda Selanik* çeşitli kültürlerin iç içe geçtiği zengin bir dünyayı okura sunar ve kültürel unsurlarla bezelidir. Hem bir öz yaşam öyküsünü hem de göçe mecbur kalmanın sıkıntılarını anlatırken tarihe de tanıklık eder. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde çeviribilimci Newmark'ın kültürel unsurlar sınıflandırması ile çeviribilim araştırmacısı Venuti'nin “yerileştirme” (“domestication”) ve “yabancılaştırma” (“foreignization”) çeviri stratejilerinden yararlanılacaktır. Yerileştirme stratejisi kültürler arasındaki farkı gözetmemeye, erek kültürde okunabilirliğe ve kabul görmeye yönelik bir stratejidir. Bu strateji çeviri sürecinde kültürel unsurların çıkarılması, değiştirilmesi, eklenmesi ve uyarlanması gibi çeviri uygulamalarını kapsayabilir. Öte yandan yabancılaştırma stratejisi çeviride bir anlamda yabancı unsurların korunduğu, kültürel mesafe ve farklılığın erek kültüre taşındığı ve erek okura hissettirildiği bir çeviri stratejisi olup sözcüğü sözcüğüne çeviri, dipnot kullanarak ve açıklama ekleyerek çevirme gibi çeşitli uygulamalar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada kültürel unsurların çevirisinde bu iki çeviri stratejisinden hangisinin daha çok tercih edildiği örnekler

¹ Bu makale 23- 26 Ağustos 2017 tarihlerinde Atina, Yunanistan'da Harokopio Üniversitesi ev sahipliğinde gerçekleştirilen “Göç Konferansı” adlı konferansta sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık (İngilizce) Bölümü. stone.sede@gmail.com

aracılığıyla irdelenerek çeviride bu stratejilerin önemi tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kültürel Unsurların Çevirisi, Çeviri Stratejileri, Yerleştirme, Yabancılaştırma, Çeviri.

TRANSLATION OF CULTURAL ELEMENTS AND TRANSLATION STRATEGIES

Abstract: Translation plays a principal role in maintaining communication, increasing the dialogue and recognizing the differences between cultures. Translation of cultural elements which are inseparable parts of texts mediates between different worlds of culture by helping them interact with each other. The purpose of this study is to determine translation strategies used in the translation by analyzing Leon Sciaky's novel called *Farewell to Salonica* and the target text comparatively via methods for the translation of cultural elements. The novel chosen as corpus was translated into Turkish by translators Ünsal Eriş and Osman Çetin Deniztekin by the name of *Elveda Selanik*. It presents a rich world where different cultures intertwine and is embellished with cultural elements. It also witnesses history while depicting an autobiography and telling about distresses of being forced to migration. Within the theoretical framework of the study, translation scholar Newmark's classification of cultural elements and translation strategies as domestication and foreignization put forward by translation studies researcher Venuti will be benefited from. Domestication strategy tends not to identify any difference between cultures and is for readability and acceptability in the target culture. This strategy can compromise omitting, changing, adding and adopting cultural elements during translation process. On the other hand being a strategy that tends to protect foreign elements in translation, carry cultural distance and difference to the target culture and help the target readers feel them, foreignization strategy can be applied through the use of various translation practices such as word for word translation, translating with footnotes and explanations. In the present study, which of these strategies is used mostly will be examined by providing examples from the text and the significance of these strategies in translation will be discussed.

Key Words: Translation of Cultural Elements, Translation Strategies, Domestication, Foreignization, Translation.

Giriş

Çeviribilim araştırmacısı Susan Bassnett, 1980 ve sonrasında yaptığı çalışmalarında “kültürel dönüş” kavramından bahseder. 1970’lerden itibaren çeviriye yönelik dilbilimsel ve kaynak odaklı bakış açılarının sınırlılığı erek odaklı yaklaşımlar ile birlikte çeviri ve kültür ilişkisini ön plana taşır ve bu yönde bakış açılarının çoğalmasını sağlar. Bunlar arasında “çoğul-dizge kuramı, betimleyici çeviribilim ve manipülasyon okulu en etkilileridir” (Hermans, 2004, s.13). Çeviri artık dilbilimsel bir süreç olmanın ötesinde, diller ve kültürler arasında bir köprü ve diyalog, dillerin ve kültürlerin zenginliğinin yaşamasını sağlayan bir uygulamadır.

Bu çalışmada, yüzyılın başlarında göçe mecbur kalan bir ailenin yaşam öyküsünü anlatan ve farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir Selanik tasvirini sunan *Farewell to Salonica* (1946/2003) ile erek metni karşılaştırmalı olarak kültürel unsurlar bağlamında ele alınmış ve çeviride kullanılan stratejilere yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Kuramsal çerçevede Peter Newmark'ın kültürel unsurlar sınıflandırmasından hareketle kültürel unsurların çevirisinde Lawrence Venuti'nin “yabancılaştırma” ve “yerlileştirme” olarak bahsettiği çeviri stratejilerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikli olarak kaynak ile erek metin ve çevirmenler üzerinde durulmuştur. Ardından kültürel unsurlarının sınıflandırılması ve “yabancılaştırma” ile “yerlileştirme” kavramlarına değinilmiştir.

1. Kültürel Unsurlarıyla Kaynak ile Erek Metin ve Çevirmenler

Leon Sciaky'nin 1946 yılında kaleme aldığı *Elveda Selanik* romanı Doğu ile Batı'nın buluştuğu yerde, zengin bir kültür beşiği olarak bir Selanik betimlemesini sunar. 1900'lerin öncesinde başlayan romanın konusu küçük Sciaky'nin Selanik'ten New York'a doğru ilerleyen öz yaşam öyküsünü anlatırken göçe ve tarihe tanıklık eder. Sciaky'nin sınıf arkadaşları Fransız, Yunan, İspanyol Yahudisi, Sırp, Ermeni ve Karadağlılardan oluşur. Sokaklarda Türkçe, Arapça, Yunanca, Bulgarca, Fransızca, İspanyolca ve İbranice konuşulur. Roman kişileri arasında şeyhler, hahamlar, Rum rahipler, taşralı Türkler, Yahudi tüccarlar, Bulgar çiftçiler, Kürt bakkallar, Arnavut oduncular, Macar devrimciler, Fransız okul müdürleri bulunur. Diller ve kültürler iç içe geçer, farklılıklar kabul görür, değişik dini ve etnik gruplar birbirlerine saygı göstererek yaşamlarını sürdürür. Bu renkli ve huzurlu ortam ayrılıkları da barındırır. Romanda çarpıcı sözlerle bu durum şöyle anlatılır: “Yahudiler, Rumlar, Bulgarlar ve Türkler hep kendi içlerine dönük yaşıyorlardı. Tutum ve fikirleri kadar yaşam tarzları da birbirlerinden farklı olan, çok sayıda yabancı gibiydiler. Aynı siyasi sınırlar içinde, aynı şehirde, aynı mahallede, ancak birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı. Taş ya da sıvalı duvarların ötesinde; üstesinden gelinmesi maddi engellere kıyasla daha zor olan dilleri, gelenekleri ve siyasi düşleriydi onları birbirinden ayıran” (Sciaky/Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.125).

Farklı gelenek göreneklere, diğer inançlara ve milletlere hoş görü tanıyan Müslümanların bulunduğu Selanik çeşitli dönemlerde göçen insanlara geniş bir özgürlük alanı tanır. Bu yaklaşımlar nedeniyle, diğer Osmanlı topraklarına ve Selanik'e göç etmek özellikle İspanya'dan kaçan Yahudiler arasında yaygındır. Örneğin en büyük göç dalgasını Selanik, on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda alır. “Kısa zamanda yaklaşık yirmi beş bin göçmen, geçmişin zulüm ve teröründen uzak, huzurlu ve güvenli bir sığınak bulmak için Selanik'e gelmişti” (Sciaky/Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.127). Göçler Selanik'in kültürel, ekonomik ve siyasi anlamda zenginleşmesine ve çeşitlenmesine yardım eder. Fakat 1900'lerin başından itibaren Osmanlı topraklarında başlayan huzursuzluk, Jön Türkler'in faaliyetleri ve ardından gelen Balkan Savaşları Selanik'in sakin ve huzurlu ortamının değişmesine yol

açar. Balkan toprakları artık siyasi çalkantıların göbeğinde tedirgindir. Selanik ezanların sustuğu ve savaşların yaşattığı felaketlerden dolayı yoksulluk ve güvensizlik ortamının hâkim olduğu rengini yitirmiş bir şehir olarak göç vermeye başlar. Göç eden ailelerden biri olan Sciaky'ler 1915'ten itibaren geride bıraktıkları şehrin hüznüyle New York'a taşınarak yeni bir yaşam arayışına girerler.

Elveda Selanik, Selanik şehrinin içinde bulunduğu dönem itibari ile değişen ve dönüşen toplumsal yapısını ve kültürel zenginliğini detaylı olarak okura hissettirir. Çeşitli kültüre özgü deyişler, gelenek ve görenekler, dini anlayışlar, yeme içme alışkanlıklar, giyim kuşam biçimleri romanda yer bulur. Yazar bu kültürel zenginliği yansıtmak için farklı kültürlere özgü kavramları, deyişleri ve dilleri metnine serpiştirir. Farklılığı gözetmek adına çoğunluğunu italik olarak yazar. Metnin sonuna eklediği beş sayfalık sözlük ile bunlara ilişkin açıklamalar yapar ve hangi dillerde olduklarını belirtir. Türkçe sözcükler ağırlıkta olsa da, Bulgarca, Fransızca, Yunanca, Arapça ve İspanyolca sözcükler de bulunur. Metin içinde herhangi bir dipnot kullanmaz. Haritalar, aile bireylerinin ve Selanik'in fotoğrafları romanda yer alır. Kaynak metin olarak *Elveda Selanik* (1946/2003) 299 sayfadan oluşur ve başlığın altında "Dönüm noktasındaki Şehir" ("City at the Crossroads") açıklaması yer alır. Yayıncının notu, giriş, son söz, Leon Sciaky Amerika'da başlıklı bölümler dışında on altı ayrı iç bölüme sahiptir.

Benzer şekilde erek metin de, aynı bölümlenmeden, fotoğraflardan ve 263 sayfadan oluşur. 2014 yılında Türkçeye çevirmenler Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin tarafından kazandırılmış ve Varlık yayınları tarafından basılmıştır. Kitabın başlığı "Elveda Selanik" olarak çevrilmiş ve altına "bir masal dünyasından geri kalan anılar" ifadesi düşülmüştür. Kaynak metnin sonunda sözlük kullanılmamış fakat yer yer metin içinde dipnot ile açıklamalarda bulunulmuştur. Sözlükte yer almayan fakat Türk okurunun aşına olmadığı düşünülen kavramlar için dipnotlar düşülmüştür. Kaynak metinde italik yazılan sözcükler erek metinde Türkçe dahi olsalar italik olarak yazılmayı sürdürülmüştür.

Romanın çevirmenlerinden Ünsal Eriş çevirmenliğinin yanı sıra yazarlığı ile de tanınmaktadır. Çeşitli romanlar, öyküler yazmış ve 60. Sait Faik Abasıyanık Hikâye Armağanı'nı almıştır. Eriş İngilizce, Fransızca, İbranice, Sırpça, İspanyolcadan kitaplar, öyküler, şiirler çevirmiş olan üretken bir çevirmendir. Çevirmenlik mesleğine ilişkin *Aynı Yolun Yolcuları* adlı yazısında, çevirmenliği ve kamyon şoförlüğünü birbirine benzeterek "ikisi de dünyanın yükünü taşır sırtında. Kendine ait olmayan bu şeyleri bir yerden bir diğerine aktarır... Çevirmenlik kamyon şoförlüğüdür efendim!" der. Sözlerini bitirirken iki mesleğin ortak yanına, yani zorluğuna "her babayığidin harcı değerlidir elbette"³ sözleriyle dikkat çeker. Metnin diğer çevirmeni ve 2014 yılında hayatını

³ <https://cevirmeninadivar.wordpress.com/2012/04/11/ayni-yolun-yolculari/#more-17> Erişim Tarihi: 24.05.2017

kaybeden Osman Çetin Deniztekin Varlık yayınları yöneticilerindendi ve Varlık dergisinin başyazarıydı. Yazar ve çevirmen olarak bilinen Deniztekin, dergi yayıncılığına büyük önem verirdi. Bu romanın dilimize kazandırılmasında da hem yayınevi imtiyaz sahibi olarak hem de çevirmen olarak katkı sağlamış olduğu düşünülebilir.

2. Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Yöntemleri

Kültür bir topluma özgü yaşayış biçimine ilişkin var olan her şeyin bir toplama ve bütün haline gelişidir. Gelenek ve görenekler, giyinme ve ifade biçimleri, inanışlar, yeme-içme alışkanlıkları ve değer sistemleri her topluma özgü ve biricik olan kültür kavramı ile vücut bulur. Newmark kültürü “yaşam şekli” ve “belli bir dili ifade aracı olarak kullanan bir topluluğa özgü yaşam şeklinin dışavurumları” olarak tanımlar (Newmark, 1988, s.94). Bu sözleriyle aynı zamanda, kültür ve dilin iç içe geçmişliğine ve dilin kültürün yansımını barındırdığını da ortaya koymuş olur. Öyle ki, belli bir kültüre özgü unsurların başka bir dilde ifade edilmesi kültürler ve diller arasındaki farklılıklardan dolayı çeşitli güçlükler doğurabilir. İki kültür de aynı ya da benzer ifade biçimlerini, etkiyi ve bağlamı yakalamak ve birebir bir eşdeğerlik kurmak çeviride pek mümkün olamamaktadır.

Newmark dil, kültür ve çeviri arasındaki ilişkiye 1988 yılında yazmış olduğu *A Textbook of Translation* adlı kitabında değinirken temelde metin analizi, çeviri süreci ve kültür gibi konulara odaklanır. Bunların yanı sıra, çeviride kullanılan yöntemleri açıklama yoluna gider ve kaynak dil ile metin bağlamında dilsel birimlere yoğunlaşarak örneklerle açıklamalar sunar. Bu doğrultuda sergilediği kaynak dili ve metni ön planda tutan yaklaşımı, kendisinin hem dilbilimsel hem de kaynak odaklı bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Newmark için iyi bir çeviri yapabilmenin ön koşulu kaynak metni ve kültürü iyi analiz edebilmektir. Dolayısıyla, çeviride kültüre özgü ortaya çıkan sorunlar kaynak kültürün veya dilin anlaşılmasının bir sonucudur. Çeviride kültür odak noktası haline geldiğinde, sık sık “kaynak ve erek diller arasındaki kültürel boşluk ya da mesafeden kaynaklanan çeviri sorunları” ile karşılaşılır (Newmark, 1988, s.94). Newmark kaynak odaklı yaklaşımı doğrultusunda araştırmacı Nida'nın çalışmalarından esinlenerek kültürel unsurların beş maddeden oluşan bir sınıflandırmasını yapar. Bunlar şöyledir: 1) *Ekoloji: tepe, dağ, ova, fauna, vb.*; 2) *Maddi kültür (insan eliyle yapılanlar): yiyecek-içecek, kıyafet, barınma ve ulaşım*; 3) *Toplumsal kültür: iş yaşamı ve boş zaman aktiviteleri*; 4) *Gelenek, görenek, aktiviteler, süreçler, kavramlar: politik, dini, sanatsal vb.*; 5) *El kol hareketleri ve alışkanlıklar (age)*. Fakat 2010 yılında yazmış olduğu “Translation and Culture” (“Çeviri ve Kültür”) adlı makalesinde bu sınıflandırmayı gözden geçirerek altı başlık halinde yeniden oluşturur:

- 1) Çevresel unsurlar: Jeolojik ve coğrafi çevre.
- 2) Kamu Hayatı: Politika, hukuk ve yönetimi içerir.
- 3) Sosyal Yaşam: ekonomi, meslekler, toplumsal refah, sağlık ve eğitimi içerir.

4) Kişisel Yaşam: yiyecekler, kılık kıyafet ve ev eşyalarını içerir.

5) Gelenek, görenekler ve sosyal etkinlikler: Yavaş alkışlama ve masaya vurarak alkışlama gibi gelenekler; kriket ve futbol gibi sosyal etkinlikler ve bunlara bağlı tüm ulusal deyimler.

6) Kişisel Merak ve Tutkular: Din, müzik, şiir ve bunlara bağlı çeşitli toplumsal kuruluşlar, kiliseler, sanatsal kuruluşlar ve dernekler. (Newmark, 2010, s.175, Aktaran: Yıldırım, 2015, s. 224)

Newmark bu sınıflandırmaya ek olarak, kültürel unsurların çevirisinde izlenebilecek yöntemlere de kitabında değinir. Bunlar arasında aktarım, kültürel eşdeğerini kullanma, işlevsel çeviri (neutralization, functional equivalent), sözcüğü sözcüğüne çeviri, çıkarma, yerlileştirme, çift mısra kullanma, kabul gören standart çeviri yapma, not veya dipnot kullanmak gibi açıklama/açıklama yollarına gitme, ekleme, uyarlama, tırnak işareti kullanma gibi belircilerden yararlanma şeklinde yöntemler bulunur (Newmark, 1988, s. 68-91).

Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmacının kaynak metnin incelenmesine ve kültürel unsurların sınıflandırılmasına dayanan bu yaklaşımları çeviri sürecine erek kültür ve okur açısından yaklaşan Vermeer, Zohar ve Toury gibi çeviribilim araştırmacılarının erek odaklı yaklaşımlarından farklı olsa da, kaynak metnin çözümlenmesi konusuna verdiği önem ve yaptığı vurgu bakımından oldukça değerlidir. Bu bağlamda, çalışmaya inceleme konusunu oluşturan kaynak metinde kültürel unsurların tespitinde Newmark'ın sınıflandırmasından yararlanılmaktadır.

3. Venuti'nin “Yerlileştirme” ve “Yabancılaştırma” Çeviri Stratejileri

Amerikalı çeviribilim araştırmacısı Venuti, Amerikan-İngiliz kültüründe gözlemediği çevirmenin durumu ve çeviri arasındaki ilişkiyi *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (1995) adlı kitabında “görünebilirlik”/ “görünmezlik” (“visibility”/ invisibility) kavramları ile açıklar. Çevirmenin görünmezliği yaygın olarak karşılan bir durum olmakla birlikte, temelinde çevirmenlerin akıcı ve okunabilir erek metinler oluşturma yönündeki çeviri stratejileri ve erek kültürde çeviri metinlere yönelik oluşmuş bakış açılarının etkili olduğu görülür. Çevirmenlerin farklılıkları gözetmeyen, erek okurların beklentilerine cevap veren ve akıcı çeviri stratejileri, erek okurların çeviri metinleri kendi kültürlerinde oluşturulmuş metinler gibi okumalarına sebep olurken bir “saydamlık illüzyonunu” da beraberinde getirir (Venuti, 1995, s.1). Eleştiri ve tanıtım yazıları gibi kitap veya çeviri üzerine söylemlerde de çevirmene yer verilmemesi çevirmenin görünmezliğine hizmet ettiği gibi, “çeviri metnin aslında bir çeviri olmadığı, fakat “özgün” bir metin” olduğu yanılmasına düşmeye sebep olur (age). Böylelikle hem çevirmen hem de çeviri metin görünmez hale gelir. Bu görünmezlik iki tür çeviri stratejisi ile ilişkilendirilebilir: “yerlileştirme” (“domestication”) ve “yabancılaştırma” (“foreignization”).

Yerlileştirme kaynak metnin yabancılığının en aza indirgenmesidir ve böylece çeviri metin erek dil okurları tarafından kolaylıkla kabul görür. Venuti

yerlileştirme kavramını Alman felsefecisi Friedrich Schleiermacher'ın çeviri üzerine düşünceleri doğrultusunda açıklar. Buna göre, “Ya çevirmen yazarı olduğunca rahat bırakır ve okuru ona doğru yaklaştırır; ya da okuru rahat bırakır ve yazarı ona doğru yaklaştırır” (Aktaran: Kurultay, 1985, s.198). Yazarın okura yaklaştığı durumlarda, kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılıklarının azaltılarak yerlileştirme stratejinin benimsenmesi söz konusudur. “Çevirinin amacı kültürel bir ötekinin aynı, fark edilebilir, hatta alışılmış olarak akla getirilmesidir; bu amaç her zaman yabancı metnin tamamen yerlileştirilmeye maruz kalmasına” neden olur (Venuti, 1995, s.18). Çevirmenin yerlileştirme stratejisini benimsemesinin çeşitli sebepleri olabilir. Örneğin “çevirmen yaşadığı dönemin siyasi ve kültürel gerçekliklerine göre yerlileştirmeyi seçmiş olabilir” (Venuti, 1998, s.240–241). Erek kültürdeki çeviri geleneğini sürdürmeyi isteyebilir, aykırılıktan çekinebilir veya farkında olmadan yerlileştirme çeviri stratejisini benimsemiş olabilir. Bu strateji doğrultusunda çeviri sürecinde farklı görünen kültürel unsurları çevirirken, kültürel unsurları çıkarma, atlama, değiştirme, ekleme, kendi kültürüne uyarlama, işlevsel çeviri gibi çeviri uygulamalarına başvurabilir.

Öte yandan yabancılaştırma stratejisi okurun yazara götürüldüğü, bir diğer deyişle, erek dil okurlarının yabancı metindeki farklılıklarla karşılaştığı, şaşırıldığı, düşündüğü ve sorguladığı bir süreci ifade eder. Yabancılaştırma stratejisini benimseyen bir çevirmen kültürel unsurları çevirirken sözcüğü sözcüğüne çevirme, tırnak işareti veya italik yazım ile farklılığı vurgulama, sözcüğü olduğu gibi aktarma, dipnot kullanarak çevirme, açıklama veya açıklama yaparak çevirme, not ekleme gibi çeşitli çeviri uygulamalarını gerçekleştirebilir. “Yabancılaştırıcı çeviri sözcüğü sözcüğüne çeviriyi içermekle birlikte onunla sınırlı değildir, erek kültürün dışladığı bir kaynak metin seçilerek çevrilmesinden erek dilde marjinal biçimlerin tercih edilmesine kadar çok farklı yöntemlerle yapılabilir” (Gürçağlar, 2011, s.146). Venuti yabancılaştırma stratejisini aynı zamanda erek kültürde “direnc” olarak da adlandırır (Munday, 2001, s.145). Akıcı olmayan ve erek okur için yabancılaşma taşıyan metinler, erek kültürdeki çeviri normları karşısında adeta bir hâkimiyet alanında direnc oluşturarak varlık gösterebilir. Yerlileştirme stratejisi bir anlamda çeviri metinlerin erek kültürün, ekonominin, siyasetin amaçlarına ve var olan değerlerin sürdürülmesine hizmet ederken, yabancılaştırma stratejisi çeviri metinler aracılığıyla okuru yabancı kültürlere göndererek, alışkanlıkları bozar ve var olan çeviri geleneğini sarsar. Dahası çeviri için düşünülen saydam metin algısına direnir ve çevirmenin görünmezliğini kırmaya çalışır. Yabancılaştırma, kaynak metnin dilsel ve kültürel özelliklerini korumayı amaç edinen çevirmenlerin benimsediği ve ön plana taşındığı bir stratejidir. “Böyle bir çeviri stratejisi sadece erek metnin kaynak metnin ruhunu hissettirmez, aynı zamanda okurların dünyadaki farklı kültürlere hakkındaki bilgisini de geliştirebilir” (Resti Sujarwanto, 2014, s.32). Bir kültürün diğer kültürlerde temsiline ve belli kavramların farklı kültürlerde tanınırlığına araç olabilir (Bkz. Yıldırım, ve Turan, 2016).

4. Erek Metnin Yerlileştirme ve Yabancılaştırma Çeviri Stratejileri Bağlamında Karşılaştırmalı İncelemesi

Çalışmanın bu bölümünde, kaynak metnin çeviri sürecinde çeşitli kültürel unsurlarla karşılaşan çevirmenlerin “yerlileştirme” ve “yabancılaştırma” sarkacında ne yönde durduklarına veya hangi yöne ağırlık verdiklerine yönelik tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Öncelikle kaynak metinde yer alan kültürel unsurların belirlenmesi ve erek metinle bu unsurların karşılaştırılması amacıyla Newmark’ın kültürel unsurlar sınıflandırılmasına başvurulmuştur. “Ne de olsa çeviri, birden fazla sesi içerdiğinden doğası gereği söylemseldir. Kültür çalışması gibi, çeviri çalışması da bir ses çoğunluğunu gerektirir. Benzer şekilde kültür çalışması, her zaman çeviriyi oluşturan düzenleme ve çözümleme sürecinin incelenmesini içerir” (Bassnet, 1998, s.38-139). Kaynak metni ve çeviriyi oluşturan kültürel unsurlar bağlamında “Çevresel Unsurlar”, “Kamu Hayatı”, “Sosyal Yaşam”, Kişisel Yaşam”, “Gelenek, görenek ve sosyal etkinlikler”, Kişisel merak ve tutkular” temel alınarak incelemelerde bulunulmuştur. Kaynak (KM) ile erek metin (EM) karşılaştırmalı incelemesine ilişkin örnekler aşağıda sunulmuştur:

Örnek 1:

KM: “Later Sabbetai, convicted of insincerity, was banished to Dulcigno, where he died in obscurity” (Sciaky, 1946/2003, s.146).

EM: “Sahtekarlıkla suçlanan Sabetay, daha sonra Arnavutluk’taki Dulcigno kasabasına sürülmüş ve orada gözlerden irak bir biçimde ölmüştü” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.133).

Çevresel unsurlar yer isimleri gibi bölgelere ait coğrafi ve jeopolitik özellikleri barındırır. KM’de Sabetay adlı kişinin sürgün olarak Dulcigno’ya gönderilmesi, EM’ye “Arnavutluk’taki Dulcigno kasabası” şeklinde aktararak şehrin bulunduğu bölgeye dair bir açıklama eklenmiştir. Çevirmenlerce metin içine eklenen bu açıklayıcı bilginin yabancılığı göz önüne serdiği söylenebilir.

Örnek 2:

KM: “When, however, by the fall of Candia in 1669, Venice suffered an irreparable defeat at the hands of Turkey....” (Sciaky, 1946/2003, s.142).

EM: “Ancak 1699’da Kandiya’nın düşmesi üzerine Venedik, Osmanlılar karşısında onmak bilmez bir yenilgiye uğramış....” ((Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.129).

“Çevresel unsurlar” kapsamında bahsedilebilecek bir diğer örnek de yukarıda yer almaktadır. Bu örnekte “Candia” ifadesinin “Kandiya” olarak çevrildiği ve EM’de bir çevirmen dipnotu verildiği görülmektedir. Dipnotta “Girit’in ana limanı” şeklinde verilen açıklama, okuru kültürel bir bilgi edinme sürecine sokarken metnin farklı kültürlerden bahseden yabancılığını da ortaya koyar.

Örnek 3:

KM: “The Directoire, after four years of troublous existence, has just collapsed” (Sciaky, 1946/2003, s.42).

EM: “Dört yıllık sıkıntılarla dolu varlığının ardından, *Le Directoire* yıkılmıştı” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.46).

Newmark’ın kültürel sınıflandırmasında yer alan ve politika, hukuk ve yönetim gibi konuları içeren “kamu hayatına” ilişkin bir örnek yukarıda verilmektedir. KM’de Fransa’da ortaya çıkan siyasal bir yönetimin adı olan “The Directorie”, İngilizce ismi ile kullanılmış ve düz yazı formatında yazılmıştır. EM’de Fransızca ismi ile italik olarak “Le Directoire” şeklinde çevrilmiştir. Ayrıca, çevirmen dipnotu ile bu yönetimin “Fransa’da 1795-1799 yılları arasındaki siyasal yönetim” olduğu belirtilerek okura ek bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda, sadece sözcüğün dil seçimi ve yazı formatı ile değil hem de dipnot kullanımı aracılığıyla kültürel mesafe yansıtılmış ve yabancı kültürümüze taşınmıştır, denilebilir.

Örnek 4:

KM: “... and soon after his arrival he became the collector of *octroi*, or city customs, for Salonica” (Sciaky, 1946/2003, s.42).

EM: “... kısa bir süre sonra da Selanik’in *oktrua* tahsildarı olmuştu” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.46).

Ekonomi, sağlık ve eğitime ilişkin kavramları kapsayan “sosyal yaşam” başlığı altında verilebilecek örneklerden biri gümrük vergisi olarak Selanik şehrinde toplanan “octroi”dir. KM’de italik yazılarak vurgulanan bu sözcüğün hemen ardından “city customs” (şehir gümrük vergisi) şeklinden bir açıklama bulunmaktadır. EM’de sözcük yine italik yazılmış ama devamındaki açıklama verilmemiştir. Ayrıca sözcük çevirmen notu ile kaynak metindeki hali ile yeniden yazılarak “şehir sınırında, özellikle gıda maddelerinden alınan gümrük vergisi” açıklamasıyla sunulmuştur. Böylelikle KM’de yer alan bir ifade çıkarılmış gibi görünse de, dipnot da daha geniş bir açıklamaya kavuşmuştur. Verilen ek bilgi ve sözcüklerin italik yazılımı göz önünde bulundurulduğunda çevirmenlerin yabancılığı korumayı ve vurgulamayı tercih ederek “yabancılaştırma” stratejini benimsedikleri söylenebilir.

Örnek 5:

KM: “Of all the frequent visitors to the big house, none was looked forward to as eagerly by every member of the household as Han David Boton, the scholarly headmaster of one of the Schools of Alliance” (Sciaky, 1946/2003, s.19).

EM: “Büyük eve sıklıkla gelen misafirler arasından hiçbiri, *Alliance* Okulları’ndan birinde müdür olan Han David Boton kadar heyecanla beklenmezdi” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.24).

Sosyal yaşamın bir parçası olarak eğitim kapsamında verilebilecek örneklerden biri de Selanik'teki toplumu oluşturan farklı gruplar için sunulan okul çeşitliliğidir. Fransızca eğitim veren bir kurum olan “Schools of Alliance” KM’de düz olarak yazılmış ve metnin sonundaki sözlükte yer almamıştır. EM’de bu sözcük italik olarak yazılarak “Alliance Okulları” şeklinde çevrilmiştir. Çevirmen dipnotu düşülerek “Yahudi nüfusun yoğun yaşadığı şehirlerde cemaat çocukları ve gençlerine Fransızca eğitim veren vakıf okulları” açıklaması yapılmıştır. Öyleyse kaynak kültüre özgü bir unsurun yabancılığı hem yazı formatı hem de açıklama aracılığıyla erek okur için daha çarpıcı hale getirilmeye çalışılmış gibidir.

Örnek 6:

KM: “The heavy *tavlero*, a wide board whose surface was polished smooth as silk, would be placed on the table in the center of the whitewashed kitchen” (Sciaky, 1946/2003, s.18).

EM: “Yüzeyi ipek gibi pürüzsüzce perdahlanmış *tavlero*, kireç boyalı boyalı mutfağın ortasındaki büyük masanın üzerine yerleştirilir” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.23).

Newmark’ın kültürel sınıflamasında yer alan “kişisel yaşam” kategorisi, kişinin günlük hayatında kullandığı nesnelere, kılık ve kıyafetleri, yiyecek ve içecekleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, KM’de yer alan ve bir mutfak eşyası olan “tavlero” sözcüğü italik yazılmıştır. EM’de bezer şekilde italik yazılmış ancak sözcüğün önündeki “heavy” (“ağır”) sözcüğü erek metinde çıkarılmıştır. Bununla birlikte, çevirmen dipnotunda “yemek masasının üzerine konulan geniş kontrplak benzeri tahta malzeme” ifadesi ile anlamı karşılama yoluna gidilmiştir. Çevirmenlerin yazım şekliyle farklılığı yansıtmanın yanında sözcüğün erek okur tarafından anlaşılmasını sağlamak amacıyla da dipnot kullanması Venuti’nin “yabancılaştırma” stratejisi olarak değerlendirilebilir.

Örnek 7:

KM: “At Sakitudi they had finally found just the *mousseline de soie* they had been seeking, and at a very reasonable price” (Sciaky, 1946/2003, s.15).

EM: “En sonunda Sakitudi’nin orada aradıkları *mousseline de soie*’yı çok uygun bir fiyata bulmuşlardı” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.21).

KM’de yer alan ve ince ipek kumaş anlamındaki “mousseline de soie” sözcüğü italik yazılarak vurgulanmıştır. Benzer vurgu EM’de de yapılmakta ve çevirmen dipnotu ile ek bilgi sunulmaktadır. Hem yabancılığın aktarım yoluyla taşındığı hem de bilgi verilerek kaynak kültürün zenginliğini yansıtmaya odaklı bir yaklaşım benimsendiği görülebilir.

Örnek 8:

KM: “... a pride which looked down condescendingly upon the “Wop” dithdigger, the “Frenchy” of questionable morals, and the “Dutchy”

saloonkeeper, not as contributors to the achievement ...” (Sciaky, 1946/2003, s.221).

EM: “Bu gurur, “*Wop*” hendek kazıcıyı, ahlaki tartışılır “*Frenchy*”yi ve meyhaneci “*Dutchy*”yi başarıya katkıda bulunanlar olarak görmelerini engelliyor,...” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.199).

“Gelenek, görenekler ve sosyal etkinlikler” kapsamında uluslara özgü deyişler ve adlandırmalar olarak değerlendirebileceğimiz yukarıdaki örnekte “İtalyanlar”, “Fransızlar” ve “Almanlar’a” yönelik küçültücü deyimlerden bahsedilmektedir. KM’de turnak içinde verilen ifadeler, EM’de hem turnak içerisinde hem de italik olarak verilmiştir. Buna ek olarak, dipnot ile erek okurun bu deyimleri anlayabilmesi için açıklama sunulmuştur. Çevirmenlerin diğer örneklerde olduğu gibi aktarım ve açıklama yolunu seçerek yabancılaştırma stratejisini kullandıkları ifade edilebilir.

Örnek 9:

KM: “They were so clever, these *Frenks*, who invented things as miraculous as the miracles of Moses, our father: light that flowed into the house in pipes, trains that were moved by the steam of a kettle;.....” (Sciaky, 1946/2003, s.19).

EM: “Moşe Avinu’nun mucizeleri kadar şaşırtıcı icatlar yapan, küçük boruların içinde ışığı evlerimize akıtan, bir buhar kazanıyla trenleri hareket ettiren şu Frenkler onca akıllı olduğu halde,....” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.25).

Kültürel unsurlar sınıflandırmasında “Kişisel Merak ve Tutkular” başlığı altında çeşitli dinlere özgü kavramlar yer alabilir. Yukarıdaki örnekte, KM’de geçen “miracles of Moses” ifadesi erek kültürde anlaşılabilir şekilde “Musa’nın/ Musa Peygamberin mucizeleri olarak Türkçeye çevrilebilecekken “Moşe Avinu’nun mucizeleri” olarak çevrilmiştir. Öyleyse, çevirmenlerin İbraniceye özgü bir tercihte bulunması, kültürel mesafeyi ön planda tutma çabalarının bir göstergesidir. Dahası, çevirmen dipnotu ile sözcüğün İbranice olduğu belirtilerek “Babamız Musa” açıklaması yapılmıştır. Nitekim farklılık yaratan bu yaklaşımın yabancılaştırma stratejisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Örnek 10:

KM: “Messianic centers in remote corners of the Continent rejoiced wildly and hoped and sang hosannas.” (Sciaky, 1946/2003, s.145).

EM: “Kıtanın ücra köşelerindeki Mesihçiler çılgınlar gibi seviniyor, umut ediyor ve *hossannalar*, yani şükür duaları okuyordu” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.133).

Yukarıdaki örnek de, benzer şekilde “Kişisel Merak ve Tutkulara” ilişkin din bağlamında yer alır. KM’de kurtarıcının geldiğini düşünerek sevinen halkın “hosannas” söylediği belirtilmektedir. KM’de italik olmayan bu ifade, erek

metne italik olarak aktarılmış ve sözcüğün yanına “yani şükür duaları” şeklinde bir açıklama eklenmiştir. Dolayısıyla çevirmenlerin kaynak kültüre özgü yabancı öğeleri hem daha göze çarpıcı bir şekilde hem de açıklama yöntemi ile çevirmeleri yabancılaştırıcı bir strateji benimsediklerine işaret edebilir.

Örnek 11:

KM: “Finally, on New Year’s Day, 1666, with the blowing of horns in the synagogues, to the frenzied crowds he declared himself the Redeemer, ...” (Sciaky, 1946/2003, s.145)

EM: “Nihayet, 1666 yılbaşı günü sinagoglarda *şofar* denen borazanlar çalınırken, coşkulu kalabalığa kurtarıcı olduğunu açıklamış,....” (Sciaky/ Ünsal Eriş ve Osman Çetin Deniztekin (çev.), 2014, s.132).

Din çerçevesinde verilecek bir diğer örnekte yukarıda görülebilir. KM’de “blowing of horns” ifadesi “borazan sesi veya çalması” olarak Türkçeye çevrilebilir. Fakat EM’de “borazanlar çalınırken” ifadesinin önüne çevirmenlerce italik olarak yazılarak “şofar” sözcüğü eklenmiştir. Şofar, Museviliğe ait bir kavramdır ve dini bayramlarda kullanılan koç veya keçiboyuzundan yapılmış bir borudur. Çevirmenlerin böyle bir sözcüğü ekleme ve italik yazma tercihlerinin, çeviride yabancılaştırıcı bir strateji benimsediklerini gösterdiği iddia edilebilir.

Sonuç

Yazılı her metnin temelinde o dil olmasına rağmen, bir çevirmen için metni çözümleme sorunları dilden daha fazlasını kapsar (Bassnet, 1998, s.137). Bunlar arasında kültürel unsurları çözümlemek, anlamak, yorumlamak ve çevirmek en önemlilerindedir. Bu çalışmada, Leon Sciaky’nin *Elveda Selanik* romanındaki kültürel unsurların çevirisine odaklanılmış ve Newmark’ın kültürel unsurlar sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Ayrıca, çeviribilim araştırmacısı Venuti’nin önermiş olduğu “yabancılaştırma” ve “yerileştirme” çeviri stratejilerinden hangisinin ağırlıklı olarak kullanıldığına ilişkin tespitte bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma bulguları kültürel unsurların çevirisinde kaynak metnin kültürel ve dilsel farklılığını ve çeşitliliğini yansıtacak şekilde çeviride “yabancılaştırma” stratejisinin ağırlıklı olarak tercih edildiğini ortaya koymuştur. Çeviri sürecinde kaynak metindeki yazım şekli korunarak ve çoğu zaman sözcüğü sözcüğüne aktarım yolu tercih edilerek yabancılığın gözler önüne serildiği ve erek kültür için yabancı gelebilecek unsurların korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, yabancılığı ortaya koyacak şekilde çevirmen dipnotları ve yer yer metin içinde küçük açıklamalarla okura ek bilgiler verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca, farklılığı daha da görünür kılmak adına bağlamı bozmayacak şekilde sözcük eklemelerinin de yapıldığı kültürel unsur çevirileriyle karşılaşılmıştır. Bu tercihlerin yazar, çevirmen ve yayınevi sahibi gibi çeşitli kimliklere sahip çevirmenlerin çeviriye farklı gözlüklerle yaklaşımlarının, çeviri uğraşına titiz yaklaşımlarının ve çeviriyi kültürler arası alışverişi arttırmada bir araç olarak nitelendirmelerinin bir yansıması olduğu düşünülebilir.

Sonuç olarak, “yazar sadece bir boşlukta yazmaz; o belli bir kültürün, zamanda belli bir anın ürünüdür” (Bassnet, 1998, s.136). Dolayısıyla yazarın metni de, o kültürün özünün ve çeşitli katmanlarının yer aldığı bir üründür. Bu metinlerin çevirisi bir kültürün bir başka kültüre açılmasına, birbirleriyle karşılaştıklarında benzerlikleri ve farklılıklarını kıyasladıkları bir alışveriş ve dönüşüm yoluna girmesine olanak sağlar. Kültürel buluşmalar bu açıdan değerlendirildiğinde dilleri ve kültürleri zenginleştirir. Yabancılığın korunduğu erek metinler okuru şaşırtabilir, bildiklerini sorgulatabilir, araştırmaya ve öğrenme sürecine yöneltebilir. Her ne kadar okuru yoran ve okuma sürecini güçleştiren erek metinler ortaya çıksa da, böyle metinlerin erek kültürde oluşması çok değerlidir. Çünkü çevirmenler yabancıyı kendi kültürlerine davet ettikleri sürece, aradaki sınırlar kalkar, kendi kültürleri ve dilleri de genişler ve derinleşir. Tahsin Yücel’in “Anlatı Çevirisi” adlı yazısında dediği gibi, “Bir kaynak metni kendi dilimize uydurmak değil de çevirmek istiyorsak, aykırılıktan çekinmemek gerekir” (Yücel, 2008, s.103). Bu nedenle, kültürler arasındaki etkileşimin sürdürülebilmesi ve kültürlerin birbirlerine açılabilmesi için çeviride yabancı olarak nitelendirilen unsurları yok edilmesinden veya görmezden gelinmesinden kaçınmak gerekir. Nitekim “iyi bir çeviri mitleri yıkar, yabancı metnin yabancılığını kendi dilinde açıkça gösterir” (Venuti, 1998, s.11).

Kaynakça

- Bassnett, S. (1998). “The Translation Turn in Cultural Studies”. *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. (Der. Susan Bassnett ve Andre Lefevere). Clevedon: Multilingual Matters. ss.123-140.
- Hermans, T. (2004). *Translation in Systems. Descriptive and Systemic Approaches Explained*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.
- <https://cevirimeninadivar.wordpress.com/2012/04/11/ayni-yolun-yolculari/#more-17> Erişim Tarihi: 24.05.2017
- Kurultay, T. (1985). “Çeviri Yöntemi Üzerine Düşünceleriyle F. Schleiermacher”. *Dün ve Bugün Çeviri 1*: 191-217. İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies*. London: Routledge.
- Newmark, P. (1988). *Textbook of Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- (2010). “Translation and Culture”. *Meaning in Translation*. (Ed. Barbara Lewandowska-Tomaszyk&Marcel Thelen). ss.171-182.
- Resti Sujarwanto, I. (2014). Foreignization Ideologies in the Translation of Indonesian Culture-Specific Items of Rambe’s Mirah dari Banda into Pollard’s Mirah of Banda. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Indonesia: Yogyakarta State University.
- Sciaky, L. (1946/2003). *Farewell to Salonica: city at the crossroads*. Philadelphia, Pennsylvania, USA: Paul Dry Books.

- (2014). *Elveda Selanik*. (Türkçesi: Ünsal Eriş, Osman Çetin Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Venuti, L. (1995). *Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.
- (1998). "Strategies of Translation", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. (Ed. Mona Baker). London and New York: Routledge. ss. 240-44.
- (1998). *The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference*. Londra and New York: Routledge.
- Yıldırım, C. (2015). "Amin Maalouf'un Afrikalı Leo ve Semerkant Romanlarında Kültürel Unsurların Çevirisi Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)* C. 8 S. 39 Volume: 8 Issue: 39 ss. 221- 232.
- Yıldırım, C. ve Turan, D. (2016). "Representation of Turkish Culture Abroad via Orhan Kemal's Novels in French, German and English Translations". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 11/4 Winter 2016, p. 1091-1110.
- Yücel, T. (2008). "Anlatı Çevirisi". *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*. (Haz. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık. ss. 100-108.